

УДК 332.155:664.6

Талах Т.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті наведено основні підходи оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства, а також запропоновано розширення діючої системи показників комплексної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства залежно від стратегії розвитку підприємства.

Ключові слова: ресурсний потенціал, стратегія розвитку підприємства, валова додана вартість, чиста додана вартість, чистий прибуток.

Talach T.

GENERAL GOING IS NEAR COMPLEX ESTIMATION OF EFFICIENCY OF THE USE OF RESOURCE POTENTIAL OF ENTERPRISE

Basic approaches over of estimation of efficiency of the use of resource potential of enterprise are brought in the article, and also expansion of the operating system of indexes of complex estimation of efficiency of the use of resource potential of enterprise is offered depending on strategy of development of enterprise.

Keywords: resource potential, strategy of development of enterprise, gross valueadded, net added cost, net income.

Талах Т.А.

ОБЩИЕ ПОДХОДЫ К КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье приведены основные подходы оценки эффективности использования ресурсного потенциала предприятия, а также предложено расширение действующей системы показателей комплексной оценки эффективности использования ресурсного потенциала предприятия в зависимости от стратегии развития предприятия.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, стратегия развития предприятия, валовая добавленная стоимость, чистая добавленная стоимость, чистая прибыль.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах функціонування підприємства важливого значення набувають питання критичного аналізу і перегляду загальноприйнятих поглядів на оцінку ефективності використання ресурсного потенціалу. Слід зазначити, що теоретичним і методологічним основам цього аспекту присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Проте, багато з них досліджували дану проблему в умовах функціонування командно-адміністративної системи управління, яка має суттєві розбіжності із ринковою економікою.

Ефективність, в широкому розумінні означає здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, тощо, які визначаються відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили цей результат.

Таким чином, ефективність є результатом діяльності (результативністю), отриманим суспільством, підприємством, окремою людиною на одиницю використаних (або витрачених) ресурсів. Тому, в широкому розумінні цього поняття, може бути не обов'язковим прийняття результату як діяльності людей у процесі виробництва, а й в інших сферах – науково-технічній, культурній, політичній, соціальній. Отриманий результат (ефект), при цьому, може мати різний вираз, оскільки для досягнення ефекту можуть бути використані різні ресурси. Наприклад, ідеї, знання, технічні вдосконалення, культурні цінності, зміни в політичному та суспільному житті. Проте, щоб не приймалось в якості результату і ресурсів, ефективність відображає співвідношення цих показників.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми методики аналізу виробничого та ресурсного потенціалу досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені Л. Абалкін, В. Авдеєнко, Р. Акбердін, В. Андрійчук, М. Білик, Р. Білоусов, Г. Бабков, П. Борщевський, І. Бузько, Ю. Василенко, С. Волощук, Е. Горбунов, В. Гончаров, А. Загородній, А. Задоя, Г. Кіндрацька, Р. Колосова, О. Коренков, В. Котлов, Г. Мельничук, М. Кучеров, О. Олексюк, І. Ступницький, І. Фаріон, Е. Фігурнов, С. Хейнман, Д. Черніков, В. Шиян, С. Шкарабан та інші.

Цілі статті. Зважаючи на вищесказане, метою даної статті є аналіз та дослідження загальних підходів до комплексної оцінки ресурсного потенціалу підприємства, а також пропозиції щодо

розширення діючої системи показників за рахунок визначення рівня фінансового результату на 1 грн. виробничих ресурсів підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сутність ефективності проявляється через динаміку співвідношення між результатом та витратами, які забезпечили цей результат та закономірністю цього співвідношення. Ефективність – економічна категорія, тобто категорія, що відображає виробничі відносини між людьми у зв'язку із процесом праці і його витратами. Невідтворювальні ресурси самі по собі не представляють результату ні уречевленої, ні живої праці. Тому ефективність є результатом використання лише відтворювальних ресурсів.

Значна частина праць економістів-науковців присвячена теоретичним основам і методологічним підходам до теорії та практики ефективності виробництва та ефективності використання ресурсів підприємства та його потенціалу [1; 2; 3; 5]. Проте не можна стверджувати, що дана проблема вичерпана. Ринкова економіка ставить перед собою нові завдання оцінки ефективності. В економічній літературі не досить повно і цілісно охарактеризована методика аналізу ефективності використання ресурсного потенціалу, в тому числі такого аналізу, який би послідовно доводив теоретичне дослідження до практичних рекомендацій щодо господарської діяльності підприємств. Аналіз літературних джерел показав різні погляди сутності ефективності та методології її визначення.

Для оцінки ефективності виробництва в цілому, в т.ч. ефективності використання ресурсного потенціалу необхідно проаналізувати сучасний стан, структуру та забезпеченість підприємства всіма видами ресурсів, оскільки аналіз дозволяє побачити структуру процесів, розчленувати економічне явище на окремі складові частини і отримати за рахунок абстрагування найбільш детальне уявлення про явище.

Для дослідження економічної ефективності необхідно керуватись відповідними критеріями, методиками оцінки, економічними показниками. У відповідності з цим важливим елементом дослідження ефективності використання ресурсного потенціалу є вибір головної ознаки оцінки ефективності, яка розкриває її сутність. Зміст критерію ефективності використання ресурсного потенціалу впливає з необхідності максимізації отримуваних результатів або мінімізації виробничих затрат, економії виробничих

ресурсів, виходячи із стратегії розвитку підприємства.

В сучасній економічній літературі не існує одностайної думки про методика розрахунку сукупної, комплексної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу. Це пов'язане насамперед із тим, що одні вчені-спеціалісти займаються вивченням ефективності використання капітальних вкладень і основних засобів, інші – трудових ресурсів, треті – питаннями ефективності використання матеріальних ресурсів та ресурсозберігаючими технологіями і т. д. Таким чином, при розробці критеріїв, показників ефективності використання ресурсного потенціалу в економічній літературі існує частковий і узагальнюючий підхід.

Частковий – означає, що оцінка ефективності використання кожного ресурсу визначається одним критерієм. Найбільш поширеними критеріями при такому підході є прибуток, рентабельність, продуктивність праці, фондівіддача, матеріаломісткість. Цей підхід має свої переваги, оскільки він характеризує ефективність використання кожного виду ресурсного потенціалу і розглядає факторну систему залежності між показниками в межах однієї групи ресурсів. Проте дана методика не дозволяє використати ці показники як узагальнюючі для всієї сукупності ресурсного потенціалу і не може бути зведена до одного з часткових критеріїв.

Другий підхід до методики ефективності використання ресурсного потенціалу стосується спроби створення узагальнюючих або інтегрованих критеріїв оцінки. Ми вважаємо, що дослідники знаходились на правильному шляху, оскільки зв'язок між окремими видами ресурсів існує, і саме це дає право висунути ідею комплексного аналізу ефективності їх використання. Проте ця методика об'єднує занадто велику кількість часткових критеріїв і її результатом є отримання набору часткових оцінок, які важко об'єднати, врахувати і опрацювати.

Сучасна методологія оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу передбачає розрахунок показників продуктивності праці, фондівіддачі та матеріаломісткості продукції. Ці показники є критеріями оцінки кожного виду ресурсу і виступають індикаторами ефективності виробництва, оскільки ріст продуктивності праці може бути обумовлений покращенням використання і введенням в дію більш ефективних основних засобів, а збільшення фондівіддачі – наслідок кращої організації праці, впровадження більш ефективних

систем його оплати. Тому в залежності від показника, який прийнятий за результативний, вся сукупність тенденцій зміни ефективності різних факторів виробництва впливає на варіювання співвідношення результату виробництва до одного із видів ресурсів.

Наприклад, збільшення фондоозброєності праці, впровадження науково-технічного прогресу, вдосконалення управління всіма видами ресурсів підприємства є об'єктивними передумовами росту не тільки продуктивності праці, а й всіх показників ефективності використання виробничих ресурсів. Тому показник продуктивності праці характеризує рівень економічного розвитку підприємства, який може бути досягнутий з різною мірою ефективності використання трудових, матеріальних ресурсів та основних засобів.

Матеріальною основою, що визначає рівень ефективності розвитку підприємства, є показник фондоозброєності праці, який є параметром зв'язку між продуктивністю праці і фондоозброєністю праці. Таким чином, аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу повинен, на нашу думку, проводитись комплексно з врахуванням всіх показників ефективності використання праці та виробничих ресурсів, при цьому ці показники повинні бути відносними величинами. Результати та витрати виробництва повинні вимірюватись в однакових величинах, оскільки ефективність виробництва буде отримувати різне трактування при розрахунку показників, які визначені різними законами і під впливом різних факторів.

Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу можливий при умові, коли витрати та результати співставні і співрозмірні між собою. Ціна, в грошовому виразі, є засобом співрозмірності та агрегатності всіх результатів праці. Раціональна система цін, її обґрунтування на окремі види товарів і послуг – це необхідна передумова точності й об'єктивності виміру ефективності виробництва.

В сучасній практиці аналізу всі елементи витрат ресурсного потенціалу вимірюються за допомогою вартісної оцінки, яка акумулюється у вигляді обсягу виробництва продукції, надання послуг і формується за рахунок матеріальних ресурсів, амортизації основних засобів та оплати праці.

Одним із елементів ресурсного потенціалу є трудові ресурси, для оцінки ефективності використання яких необхідно застосовувати показники, що характеризують використання робочого часу та

продуктивність праці.

Показниками використання робочого часу є:

- кількість днів, що відпрацював один робітник;
- кількість годин, що відпрацював один робітник;
- тривалість робочого дня;
- наявність цілодобових і внутрішньозмінних втрат робочого часу;
- непродуктивні втрати робочого часу.

Усі ці показники необхідно аналізувати у взаємозв'язку.

Облік робочого часу ведуть у людино-днях. Ефективне використання трудових ресурсів потребує повного і раціонального використання робочого часу: недопущення простоїв та непродуктивних втрат, рівномірне його використання. Облік робочого часу в людино-днях показує кількість явок і неявок на роботу з виявленням причин неявок. За цими даними можна встановити питому вагу явок і неявок, а також цілодобових простоїв.

Використання робочого часу отримує найповнішу характеристику в показниках структури календарного, табельного і максимально можливого фондів робочого часу.

Основним показником використання робочого часу є коефіцієнт використання максимально можливого фонду, який визначають відношенням кількості відпрацьованих людино-днів до максимально можливого фонду часу. Додатково розраховують коефіцієнт використання календарного фонду часу – відношенням кількості відпрацьованих людино-днів до календарного фонду часу.

Іншим показником, який характеризує рівномірність завантаження змін робітниками, є коефіцієнт змінності робочої сили. Його розраховують за окремими цехами, підприємствами, галузями промисловості та за промисловістю в цілому, шляхом відношення кількості відпрацьованих людино-днів у всі зміни до кількості людино-днів, які були відпрацьовані в найбільшу зміну.

Ще одним частковим показником, який характеризує використання робочого часу, є коефіцієнт неперервності, який визначають відношенням кількості відпрацьованих людино-днів у найбільшу зміну до кількості робочих місць.

Найбільшу інформацію про використання робочого часу дає баланс робочого часу в людино-годинах, у якому відображають час, що не використовували в межах однієї зміни.

Крім екстенсивних показників ефективності використання

трудоу ресурсів, особливу увагу слід приділити інтенсивним, що характеризують раціональне використання трудових сил і підвищення продуктивності праці. Вони характерні такими чинниками:

- темп зростання продуктивності праці, який визначають за товарною продукцією;
- виробіток як відношення обсягу виробництва продукції до середньоспискової чисельності промислово-виробничого персоналу;
- рівень приросту обсягу товарної продукції за рахунок підвищення продуктивності праці.

Фактори зростання продуктивності праці поділяються, крім того, на матеріально-технічні, що обумовлені рівнем розвитку та використанням техніки, і соціально-економічні, які характеризують рівень використання робочої сили, сукупного фонду робочого часу.

Продуктивність праці необхідно аналізувати за трьома основними категоріями:

- трудомісткість продукції;
- використання робочого часу;
- структура промислово-виробничого персоналу та рівень її сталості.

До складу ресурсного потенціалу підприємства входять засоби праці, оскільки вони за натурально-речовою формою складаються з різних елементів праці, що відрізняються один від одного за роллю у виробничому процесі, технічним рівнем та іншими ознаками, то й всебічну характеристику їм дає система часткових і узагальнюючих показників. Показники, що використовують при аналізі ефективності використання основних засобів, можна об'єднати умовно в три групи: перша – показники використання окремих видів та однорідних груп обладнання; друга – показники використання виробничих потужностей; третя – узагальнюючі показники ефективності використання основних засобів.

Показники першої групи характеризують використання засобів праці, що безпосередньо беруть участь у виробництві продукції, тобто знарядь праці. У хлібопекарській промисловості до них відносять: показники, що характеризують участь і розміщення обладнання у виробництві, а також показники розміщення обладнання за цехами, дільницями; частка вартості встановленого, не встановленого, придатного, того, що ремонтують, несправного, бездіяльного, резервного та іншого обладнання у вартості наявного обладнання; питома вага обладнання, встановленого на поточних лініях.

При аналізі ефективності використання обладнання використовують показники завантаження обладнання за часом або екстенсивні показники. До них відносять коефіцієнт використання календарного, планового фонду часу, а також показники, що характеризують використання фактично відпрацьованого часу – частка корисного часу та питома вага машинного корисного часу в плановому і відпрацьованому часі.

Друга група показників характерна використанням на підприємстві потенційних можливостей, що полягають в основних виробничих засобах з випуску продукції. Ці показники аналогічні до відповідних показників першої групи, але їх визначають не для окремого виду обладнання, а для всього заводу, цеху. Найважливіші з них наступні:

а) коефіцієнт інтенсивного використання потужності, котрий визначають як відношення випуску продукції за певний проміжок часу до кількості продукції, яку можна було б виготовити за час роботи обладнання при повному використанні потужності;

б) коефіцієнт використання потужності, що дорівнює випуску продукції за рік, поділеному на річну потужність підприємства;

в) коефіцієнт освоєння проектної потужності, що дорівнює досягнутому рівню потужності підприємства стосовно проектної величини потужності за даний проміжок часу;

г) фондомісткість одиниці потужності – це відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до виробничої потужності підприємства.

Значну роль у характеристиці ефективності використання основних засобів відіграє третя група показників – узагальнюючі. Показники цієї групи пов'язані з наступними оцінками ефективності виробництва.

1. Показник фондovіддачі – один із основних узагальнюючих показників, що характеризує ефективність використання основних засобів. Фондовіддачу визначають відношенням виробленої продукції чи обсягу робіт до середньорічної вартості основних засобів. Вона може бути визначена в натуральних, умовно-натуральних або вартісних показниках, вказує обсяг продукції на кожен гривню основних засобів. Зростання фондovіддачі свідчить про підвищення економічної ефективності використання основних засобів.

2. Фондомісткість продукції – один із узагальнюючих показників, що показує розмір основних виробничих засобів, які необхідні для випуску

одиниці продукції. Фондомісткість визначають діленням середньорічної вартості основних засобів, що беруть участь у випуску продукції, на обсяг виробництва.

3. Показник рентабельності основних засобів, що розраховують як відношення прибутку до середньорічної вартості основних засобів. Він показує, скільки прибутку отримує підприємство на кожну гривню основних засобів.

4. Показник фондоозброєності праці, що розраховують як відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до кількості робітників у найбільшу зміну. Він відображає величину основних засобів, яка припадає на одного робітника. Для точнішого розрахунку слід встановити, чи нема обладнання, яке в найбільшу зміну не працює, але зайняте в інших змінах. Якщо таке обладнання є, то кількість працівників, зайнятих на ньому, додають до чисельності працівників в найбільшій зміні.

Таким чином ефективність виробництва оцінюється за рахунок використання кожного виду ресурсу. Тому необхідно розраховувати, за думкою економістів, інтегральний показник ефективності як співвідношення обсягу виробництва до сукупної витрати кожного виду ресурсів.

$$\dot{A}_i = \frac{Q}{\sum_{i=1}^n a_i \times R_i}, \quad (1)$$

де Q – обсяг виробництва продукції, надання послуг;

a_i – рівень витрат ресурсів R_i протягом року.

Взаємозв'язок між інтегральним показником ефективності і показником часткової ефективності використання окремого елемента ресурсного потенціалу можна виразити через формулу.

$$E_i = E_i \times \frac{R_i}{\sum_{i=1}^n a_i \times R_i}, \quad (2)$$

де E_i – ефективність використання i -го ресурсу підприємства

$$(E_i = \frac{Q}{R_i}).$$

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що на вітчизняному рівні науки і практики була сформована система

показників, які характеризували ефективність використання ресурсного потенціалу, при цьому були розроблені методи їх розрахунку і обліку, але вони визначались, виходячи із централізовано-планової системи господарювання. З переходом до ринкових відносин ця система змінюється. Так, якщо в минулому (планова економіка) при оцінці ефективності важливу роль відігравали показники плану, обсяги товарної продукції, то в умовах ринку розраховуються такі показники як обсяг продаж, рентабельність виробництва, чистий прибуток [5].

Проте у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі і досі немає чіткої загальноприйнятої методики оцінки ефективності ресурсного потенціалу і виробництва в цілому. Таким чином, методика оцінки ефективності залишається слабким місцем економічної теорії і господарської практики, тим самим ускладнюючи прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах зміни кон'юнктури ринку .

Проаналізувавши літературні джерела ми прийшли до висновку, що основний узагальнюючий показник, за рахунок якого оцінюють ефективність використання ресурсного потенціалу, є обсяг випуску продукції (робіт, послуг).

Результати економічної діяльності підприємства оцінюють на всіх його рівнях. Для отримання загального уявлення про функціонування економіки підприємства, галузі, народного господарства використовують сукупність взаємопов'язаних показників, які характеризують результати економічної діяльності на різних рівнях економіки, тобто системи показників.

Формування виробничого потенціалу та ефективність його використання значною мірою залежать від чинників, які визначають ефект від використання тих чи інших ресурсів підприємства.

Найзагальнішим показником результатів виробництва та відтворення є випуск товарів і послуг.

Випуск товарів і надання послуг – це вартість усіх вироблених резидентом за визначений період матеріальних благ і наданих послуг [4, с. 21]. Показник випуску товарів та послуг є основою для розрахунку інших показників результатів економічної діяльності підприємства, зокрема загальних показників ефективності виробництва в цілому. До них належить ресурсовіддача, яку розраховують за формулою:

$$PB = \frac{Q}{OC + OB + ФОП}, \quad (3)$$

де Q – випуск товарів і послуг;

OC – середньорічна вартість основного капіталу;

OB – середньорічна вартість оборотного капіталу;

$\Phi ОП$ – фонд оплати праці.

Цей показник вказує на отриманий обсяг виробництва з 1 грн. вкладених усіх ресурсів.

Другим загальним показником економічної ефективності є капіталовіддача (капіталомісткість), що показує отриманий обсяг виробництва з 1 грн. вкладеного основного та оборотного капіталу. Цей показник розраховують так:

$$KB = \frac{Q}{OC + OB}, \quad (4)$$

Крім узагальнюючих показників економічної ефективності підприємства, на нашу думку, необхідно розрахувати показники залежно від економічної стратегії кожного підприємства. Тому в розрахунок показників ефективності ми пропонуємо ввести такі чинники: валова додана вартість, чиста додана вартість та чистий прибуток.

У міжнародній практиці випуск товарів і послуг не вважають оцінюючим показником результатів економічної діяльності, оскільки на його величину впливає вартість товарів і послуг, які споживають у процесі виробництва. Вартість товарів, які споживають, за винятком споживання основного капіталу і ринкових послуг, які споживають у процесі виробництва, становить проміжне споживання.

Таким чином, проміжне споживання містить витрати на товари, матеріальні й нематеріальні послуги, які використовують на виробничі потреби. Іншими словами, це матеріальні витрати.

Різниця між випуском товарів і послуг та проміжним споживанням становить собою валову додану вартість [4, с. 21].

У сучасній звітності не виділяють такий показник, як валова додана вартість, тому на основі проведеного дослідження ми пропонуємо розрахувати його обсяг, як суму чистого прибутку, фонду оплати праці й амортизаційних відрахувань, тобто без урахування проміжного споживання (матеріальних витрат), але з урахуванням споживання основного капіталу в процесі виробництва.

Показники результатів економічної діяльності поділяються на показники валових та кінцевих (чистих) результатів. Валові показники відрізняються від чистих на величину споживання основного капіталу.

Показник доданої вартості призначений для розрахунку вартості, створеної в процесі виробництва протягом конкретного періоду. Тому теоретично правильніше визначати його за відрахуванням споживання основного капіталу, який належить до витрат виробництва.

Різницею між валовою доданою вартістю і вартістю споживання основного капіталу визначають чисту додану вартість [4,с. 21].

Згідно з діючими формами звітності ми пропонуємо чисту додану вартість визначати як суму чистого прибутку та фонду оплати праці.

Висновки. Таким чином, існуюча система узагальнюючих показників економічної ефективності виробництва розширюється за рахунок використання показників валової та чистої доданої вартості, а також чистого прибутку.

Залежно від економічної стратегії підприємства ми пропонуємо розраховувати рівень чистого прибутку на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, які мають на меті отримання лише прибутку без вкладань коштів на розширення та модернізацію виробництва, а також рівень чистої доданої вартості на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, які працюють лише для отримання прибутку та виплати заробітної плати, і рівень валової доданої вартості на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, котрі зацікавлені в розширенні виробництва, реконструкції та модернізації технологічного процесу, при цьому отримувати прибуток і виплачувати заробітну плату.

1. Алимов О.М. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія /Алимов О.М., Даниленко А.І., трегобчук В.М. та ін.– К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. 128Маршалл А. Принципы экономической науки: В 2-х т. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 2. – 415 с.
3. Мельник Л.Г. Економіка розвитку: монографія/Л.Г. Мельник. –Суми: ВТД «Університетська книга»,2006. – 662 с.
4. 199Салин В. Н., Медведев В. Г., Кудряшова С. И., Шпаковская Е. П. – Макроэкономическая статистика: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 336 с.
5. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник/ под ред. проф. Л.Г Мельника (Украина) и проф. Л.Хенса (Бельгия).– Сумы:ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120 с.